

ÖSSZEFOGLALÓ

Kutatásom során a sztereotípiákat és a sztereotip jelenségeket vizsgáltam a mai gyerekkönyvekben, illetve a mai gyerekek szemléletmódjában, amelyeket az általuk megírt fogalmazásokon segítségével sikerült feltérképeznem. Azonban a fogalmazások elemzése során nemcsak a sztereotípiák sokaságára lettem, hanem a család képére, a családi funkciók átalakulásának leírására, amely jelenségek imagológiai szempontból is igen alaposan vizsgálhatóak. Érdeklődésem középpontjában elsősorban az állt, hogy egy-egy ünnep, esetünkben a születésnap témakörében mennyire ragaszkodnak a kisiskolások a már bevált és megszokott sztereotípiákhoz, és hogyan reagálnak egy teljesen új, hétköznapi napnak semmiképpen sem nevezhető születésnapi buli eseményeinek, menetének leírására. Hatnak-e rájuk a sztereotípiatörések vagy sem? Kutatásomhoz főként Mahzarin Banaji, Fried István, Boldizsár Ildikó, Kádár Annamária és Bókay Antal elméleti szempontjait használtam fel.

Egyéni kutatást végeztem a témával kapcsolatban, emellett pedig fogalmazást írtam három vajdasági iskola (Samu Mihály Általános Iskola, Péterrére; Cseh Károly Általános Iskola, Ada és Samu Mihály Általános Iskola, Óbecse) harmadik és negyedik osztályos tanulóival, közel 250 kisdíákkal a születésnap témaköréről, valamint az ezt övező szokásokról. Három órát tartottam meg, amelyek során a születésnap mellett a húsvét, a barátság és a család témaköre is elemezhetővé vált a tanulók nézőpontjából.

Kulcsszavak: sztereotípia, sztereotípiatörés, húsvét, születésnap, intertextualitás, intermedialitás, komparatisztika, imagológia, a kisiskolás mint befogadó

REZIMÉ

Tokom mog istraživanja ispitivala sam stereotype i pojave stereotipa u savremenim dečijim knjigama, odnosno u stavovima današnje dece koje sam uspela da analiziram preko njihovih pismenih sastava. Međutim, tokom analiziranja sastava ne samo da sam naišla na mnoštvo stereotipa, nego i na sliku o porodici, na promene u porodičnim funkcijama, koji sa pogleda imagologije predstavljaju pojave koje se mogu istražiti veoma temeljno. U fokusu istraživanja je pre svega bilo kako jedno slavlje (u ovom slučaju rođendan), i pitanje koliko se mala školska deca pridržavaju već dokazanih i poznatih stereotipa i kako reaguju na potpuno novu, nesvakidašnju rođendansku proslavu. Deluju li na njih stereotipi ili ne? Za svoje istraživanje sam pre svega koristila teorijske aspekte sledećih autora: Banaji Mahzarin, Istvan Fried, Ildiko Boldižar, Anamaria Kadar i Antal Bokai.

Napravila sam jedinstveno istraživanje na ovu temu: zadata sam pismeni sastav u tri vojvodanske škole (Osnovna škola „Šamu Mihali” – Bačko Petrovo Selo, Osnovna škola „Čeh Karolj” – Ada i Osnovna škola „Šamu Mihali” – Bečej) učenicima trećeg i četvrtog razreda (blizu 250 ispitanika) na temu rođendana,

odnosno o običajima koji ga prate. Održala sam tri tipa časa, gde se pored rođendana, iz sastava učenika mogao analizirati i Uskrs, drugarstvo i porodica.

Ključne reči: stereotipi, rascep stereotipa, Uskrs, rođendan, intertekstualnost, intermedijalnost, komparatistika, imagologija, mali školarac kao primalac.

ABSTRACT

During my research I have analyzed stereotypes and the emergence of stereotypes in modern children's books, and the attitudes of today's children which were analyzed through their written compositions. However, in analyzing the compositions not only have I encountered a multitude of stereotypes, but the image of a family and changes in family functions were discovered which can be analyzed from the view of imagology. In the center of my interest primarily was how one celebration can, in our case birthday, as small school children adhere to the proven and well-known stereotypes and how they react to a whole new, unusual birthday celebration. Do they act on stereotypes or not? For the present research primarily the following authors' theoretical aspects were applied: Mahzarin Banaji, István Fried, Ildikó Boldizsár, Annamária Kádár and Antal Bókay.

Research on this topic was carried out in three primary schools in Vojvodina (Samu Mihály Primary School – Bačko Petrovo Selo, Cseh Károly Primary School - Ada and Samu Mihály Primary School – Bečej), namely pupils of third and fourth grades were required to write a composition on the subject 'Birthday' and the customs that accompany the event. Nearly 250 pupils' compositions were analyzed. I held three types of classes, where in addition to birthdays, Easter, friendship and family were also be analyzed.

Keywords: stereotypes, stereotype split, Easter, birthday, intertextuality, intermediality, comparative literature, imagology, pupil as the recipient

KULCSÁR Sarolta

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
 Szabadka
 kulcsar.sarolta1988@gmail.com

SZTEREOTÍPIÁK ÉS SZTEREOTÍP JELENSÉGEK A MAI GYERMEKKÖNYVEKBEN (EGY MÓDSZERTANI FELMÉRÉS EREDMÉNYEI)

Stereotipi i pojave stereotipa u savremenim dečijim knjigama (rezultati jednog metodičkog istraživanja)

Stereotypes and the emergence of stereotypes in modern children's books (results of a methodological research)

Milyenek a magyarok?

Milyen is a magyarok imázsa? Az imagológia a másságról, a különbözőségről, a mellettünk élők másságáról kialakult/kialakított képek kutatásával és elemzésével foglalkozó tudomány, amely nélkülözhetetlen a multikulturális közegben élők számára. „A Másikról alkotott mentális kép, amely szoros összefüggésben áll az önmagunkról (mint egyénről vagy csoportról) alkotott képpel, a közbeszédben, a média szövegeiben, a politikai diskurzusokban vagy a művészeti alkotásokban manifesztálódva kihatással van a mindennapjainkra.” (TAPODI 2011: 42) Napjainkban egyébként is az ön- és másságképek elemzése és vizsgálása a kutatások homlokterébe került. A nemzeti sztereotípiák vizsgálata alapján megállapíthatóvá válik a megjelenésük, az időről-időre történő változásuk, a megerősödésük vagy elutasításuk, illetve a felsorolt folyamatok módja és esetleges célja.

A mai gyermekkönyvek is jó alapul szolgálnak az imagológiai kutatásokhoz, ugyanis a nemzeti sztereotípiák megjelennek a szövegekben és az illusztrációkban. Varró Dániel általam elemzett két könyvét Maros Krisztina illusztrálta, s mindkettőben a csecsemőábrázolás ragadta meg a figyelmemet, ugyanis minden szöveg mellett egy vagy több baba kerül ábrázolásra, s mindegyik karakteresen magyar gyerekként van megrajzolva. Érdekes a kissé kerekded kisgyerek alkat, a kunkorodó tincsek és a mindig mindent megfigyelő csillogó szemek ábrázolása, valamint a kismama pocakjában mosolygó csecsemő. Hasonlóan vidám illusztrációkra lehet lelni Kiss Ottó *Régi kincsek* című könyvében is, ahol Takács Mari rajzai nyomán ideális családi képeket találunk. A születésnap tortáinak elfújásánál a gyerek mellett álló szülők, az édesanya szépsége, a gondos nagymama jelenléte és a tökéletes családi összhang tükröződik vissza a könyv lapjain. Vajon ilyen vidámak lennének a magyar gyerekek? S vajon ilyen légkör uralkodik a magyar családokban?

A kérdés felvetése nem véletlen, mert Kiss Ottó *Szusi apó erdőt jár* című könyvében Baranyai (b) András illusztrációi kapcsán épp az ellenkezője válik megfigyelhetővé. Keleties hangulat köszön vissza a könyv lapjairól és az illusztrációkból, nem véletlen az sem, hogy éppen Szusi apó a főhősünk neve. Az illusztrátor nagy hangsúlyt fektetett a férfi és a női jegyek kiemelésére, némi túlzás is tapasztalható az izmos férfitestek, valamint a női keblek méretének megfigyelése során. Továbbá kiemelném még a keleties stílusban megrajzolt gyerekeket, s a nemzeti sztereotípiáktól mentes Szusi apó képét. Érdekes ez a kettőség, hogy míg Szusi apó származását a nevében hangsúlyozza a szerző, s az illusztrátor a képi megformálásban mellőzi, addig a többi szereplő nemzetiségéről a szövegben nem esik szó, viszont a képek tükrözik azt. Ez a gyerekkönyv a külsőségekre alapoz, úgy a szöveg, mint az illusztrációk tekintetében. Az ideális családkép ettől a közegtől távol áll, s nemhogy csak távol áll, hanem hangsúlyos a család mint sztereotípiatörése. A gyerek társaságát elutasító apuka, az unoka kérdéseit megvető nagyapa és a telefonáló anyuka, majd a végül magára hagyott gyerek képe tárul elénk a könyv lapjain, aki senkitől se tudta megkérdezni, élnek-e a nagyvárosban háziállatok.

Kiemelném, hogy az első három könyv esetében női, míg a negyedik esetben férfi illusztrátor munkáját elemezhetjük. Érezhetőek a kifinomult, gömbölyded formák, kellemesebb színek a női illusztrátorok keze nyomán, míg sokkal inkább jellegzetes a szögletesség, a határozottság, a dinamika és a sötétebb színek a férfi illusztrátor képein.

Berg Judit: *Lengemesék, Tavasz a Nádtengeren* című kötetében abszolút sztereotípiatöréssel találkozhatunk, ugyanis úgy a szövegben mint az illusztrációkban a másság tükröződik vissza. A lengék közössége, amely sajátos jellegzetességekkel rendelkezik, nem hasonlítható más népekhez, „nemzetekhez”. Egyedül a női és férfi karakterek megrajzolásában lelhetőek fel a nőies és a férfias jegyek, amit a hajviseletük és az öltözködésük alapján figyelhetünk meg. A lengelányok copfjai és a lengefiúk tüsis hajkoronája, valamint a bikini, a szoknya és a nadrág viselete bizonyítja számunkra a sztereotípiák meglétét.

Darvasi László *A 3 emeletes mesekönyv* című könyve egy többszintes regény, nem véletlenül használom a többszintes kifejezést, ugyanis ebben a mesekönyvben a földszinten laknak a pupákok, az első emeleten a Szép Tanító néni, a második emeleten lakik a Magyar Történelem, a harmadik emeleten maga a mesekönyv írója, és félelmetes hangok hallatszódnak a padlásról. „Ez a regény csak úgy hemzseg a pupákoktól. Meg a káposztáktól, okleveles fizikatanároktól, Zalhúber Tibike kérdéseitől, hogy a Magyar Történelemről és hűséges Gurulmadaráról már ne is beszéljünk. A háromemeletes ház lakói egytől egyig furcsa, mégis szerethető lények, akik eleinte csak a mindennapok történéseit mesélik el, majd a nem mindennapi történések mesélik el őket. Lesz itt boszorkányból kislány, kurucból labanc, káposztából saláta, no meg persze az író úrból csúf varangyos telefon” (FÜLÖP 2013/48).

Darvasi mesekönyvének soraiból árad a „magyarságtudat”, árasztja ezt játékosan és gyereknyelven. A mesekönyv írója benne szerepel saját meséjében, saját meséjének, azaz életének írója, s hasonló módon vezet bele, teszi a szöveg részesévé az illusztrá-

tort is. „Hol volt, hol nem volt, túl az üveghegyen, a nagymamátok térdkalácsán, volt egy Ház.” (DARVASI 2013: 10). Így kezdődik a földszint története, ahol is a kezdet kezdetén sztereotípiák törések fedezhetőek fel, ugyanis a szerző a mesekezdő formulát is és még sok népmesei elemet alakított át a saját szájze szerint (marcipán virág, hamuban sült hamburger). Mindezen jelenségek mellett Darvasi ebben a regényében a magyar történelem jeles eseményeiről is szól, főként a második emelet szövegeiben, ugyanis a regény második emeletén él a Magyar Történelem. A magyarok bevonulásától kezd meg a történelem meséjét a szerző s minden egyes jeles eseményt felsorol egy kislány nézőpontjából, aki szerette a rózsavirágot. Szó esik itt a magyarok történelméről két részben, röviden; a magyarok Istenéről; a magyarok állatairól, melyek közül kiemelném a Gurulmadarat, amelyre tekinthetünk sztereotípiák-törésként is, ugyanis a magyarok Turulmadarát helyettesíti a szövegekben; a Magyar Történelem szomorúságáról, amely a trianoni békeszerződés megkötését írja le gyereknyelven; A színekről szóló meséről, amely a zsidóságról, a zsidócsillag viseléséről, valamint a koncentrációs táborokról szól; a Don-kanyar kiegyenesítéséről, azaz a II. világháború harcairól; a Forradalomról ezerkilencszázötvenhatban, amikor csak egy lyukon keresztül lehetett látni a Szabadságot; Labanc Palikáról, Kuruc Béla bácsiról és még Jumurdzsákról is, az *Egri csillagokból*. Mindezek után a Magyar Történelem lehuppant a Tanító néni mellé s a következőket mondta neki: „Amikor nagy voltam, tudja, Tanító néni, ilyen héthatar távolságok, kárpáti bércek, aranselymes mezők, csobogó patakok, egyebek, akkor se csak a Magyar Történelem voltam. Mert Román Történelem, Német Történelem, Horvát Történelem is voltam. Meg Zsidó, meg Cigány, meg Szerb. Szóval ami én voltam, az nem csak én voltam.” (DARVASI 2013: 109)

Mindezek után komoly felnőttgongon feltehető a kérdés: „Milyenek is a magyarok? Kevés beszédű, magányos cowboyok és kocsmai hencegők. Lepedőakrobaták és sámlin reszkető Gedeon bácsik. Hátrafelé nyilazók és cekkerben bontott csirkét cipelők. Alkoholisták. Dehoggy alkoholisták, csak megisszák a magukét. Folyton panaszkodók és forrófejúek. Pacalevők és pizzafalók. Asztalsarkon búsongók, akik párszor az asztalra csaptak, és beleremegett a történelem. Valamikor nagyon tudtak focizni, most nagyon tudnak rá emlékezni. Ha meg akartak halni, mindig lerántottak magukkal egy törököt is. Ez az útikönyv elkalauzol a földönkívüliek ismerős birodalmába, kiderül belőle, hol húzódik a belga-magyar határ, kitalálták-e a magyarok az ideális társadalmat, igaz-e, hogy minden magyar tud atombombát gyártani és lóháton állva hatos fogatot hajtani.” (<http://moly.hu/konyvek/lackfi-janos-milyenek-a-magyarok>). A könyv rövid összefoglalóját idéztem, amely betekintést nyújt/nyújthat a magyarság milyenségébe. Mindkét kötet illusztrációit P. Szathmáry István készítette, aki karikatúráiban híven tükrözta a szövegek cselekményét és hangulatát. A szöveg a magyar ember életét, hétköznapi tevékenységeit, örömet és bánatát írja le. Imagológiai szempontból elmondható, hogy sok esetben a magyarságról mások által megalkotott véleményt felhasználva/alkalmazva íródtak ezek a szövegek. Milyennek látnak bennünket mások? Milyenek látjuk mi magunkat?

A nemzetkarakterisztikai jegyeket kiemelve az idegenek, más országban élők számára akár irányelvként is szolgálhatnak ezek a leírások a magyarokról. Ugyanis a magyar ember honvágyától a Túró Rudi szeretetét, az étkezési szokásokon és a gasztronómián át a zenei életig minden területet elemez és frappáns szófordulatokkal foglal össze.

Összefoglalásként elmondható, hogy az elemzett könyvek mindegyikében fellelhetőek voltak a magyarok jellegzetességei és ismertetőjegyei. Mind a gyermekkönyvek, mind a Lackfi-szövegek megfelelő alapul szolgáltak az imagológiai kutatásokhoz, illetve a nemzeti sztereotípiák felfedéséhez.

A születésnap tortája mint médium

A születésnap nem születésnap tortavágás nélkül. Ezen, minden évben megismétlődő alkalom legkiemelkedőbb sztereotípiája maga a torta. Óratarásaim során a bevezető részben találós kérdésekkel játszadoztunk a tanulókkal. A játék lényege az volt, hogy a találós kérdés felolvasása előtt egy önkéntes tanuló elhagyta az osztálytermet, miután a kiválasztott távozott, a többieknek felolvastam a találós kérdést s a helyes megfejtés elhangzását követően, az adott padosor lerajzolta a megfejtést a táblára, könnyítve ezzel a terem előtt álló tanuló dolgát, akinek a terembe lépve, az osztálytársai rajzát látva, ki kellett találni a megfejtést. Három körben játszottuk ezt a játékot, s mindhárom találós kérdés a születésnaphoz kapcsolódott. A rajzok elemzését követően, amelyek bizonyítékként szolgálnak azon feltevésemre, miszerint a születésnap tortája az ünnepség fénypontja s a legkiemelkedőbb, leghangsúlyosabb sztereotípiája, megállapítható, hogy a tanulók rajzainak döntő többségén ott szerepel a médium maga mediális szerepben.

Kádár Annamária *Mesepszichológia* című könyvében található *A nagy balhé* című egyedi történet, melyben szintén nem vitatható a torta mediális szerepe, azonban ebben az esetben mégsem a megszokott módon alakult az ünnepség: „Egyik évben, amikor a születésnapomat ünnepeltük, édesanyám sütött egy nagy tortát. Nagyon sokan összegyűltünk. Édesanyámat megkértem, hogy hozza be a tortát. Be is hozta, de amikor megláttam a tortát, nagyon meglepődtem. A torta tele volt apró, pici hangyával. Gyorsan kivittük a tortát, és a szemetesben dobtuk. Nagyon szomorú voltam, hogy ezek a hangyák rámásztak a tortámra. Édesanyám azt mondta, hogy csinálj egy új tortát, és hogy mulassunk tovább. Azt csináltuk, amit édesanyám mondott, mulattunk tovább. Eljött a holnap, és a barátaink mind visszajöttek tortát enni, és jól éreztük magunkat, és boldog voltam.” (KÁDÁR 2012: 156–157). Nagyon érdekes a történet torta köré épülő vezérvonala, legfőképpen azért, mert a kisgyermek nagy ritkán emlékezik az egyedi tapasztalatokra, ugyanis az ő emlékezeti rendszerükben az események általános váza vésődik bele, örződik meg hosszú távon, hiszen ez segít nekik a következő események jóslásában. Az egyedi emlékek a későbbi korokból származnak. Ezek legfőbb jellegzetességei a hitelesség, az élményszerűség, a történet helyének, idejének megjelölése és az átélés. (KÁDÁR 2012: 157). Azonban a történetben leírt esemény mégis különleges, hiszen a szerző nem azt írja, hogy nagyon szomorú voltam, mert ki kellett dobnom a tor-

tát, hanem ehelyett azon búslakodik, hogy a hangyák, mint idegen betolakodók, egy más faj képviselői birtokba vették az ő tulajdonát, örömeinek forrását. S boldogsága akkor tudott kiteljesedni, amikor édesanyja egy újabb tortát készített, amit másnap a barátnőivel elfogyasztott. Gyakorlatilag a születésnap, maga az ünnep nem is az ünnepséggé tervezett időpontja lett, hanem a másnap, amikor a torta felvágásra került, ez is bizonyítja a torta médium szerepét, ugyanis torta nélkül nincs születésnap.

A torta felvágása és elfogyasztása a születésnapi ünnepséggé legjelentősebb eseménye, mégis sokan sokféleképpen gondolkodnak erről a jeles eseményéről. Kiss Ottó *Régi kincsek* című verseskötetében található *A tortagyilkos éjszakája* című szöveg, melyben előtérbe kerül a gyermeki falánkság, annak minden velejárójával. „Ma én voltam a tortagyilkos, leszúrtam őt, a csokisat, és háromszorra mind befaltam – egyszerre, mondják, sok is az.” (KISS 2011: 13). Azonban, ami számomra megdöbbenő, hogy hogyan fér meg a tortagyilkos szó egy gyerekvers soraiban?!

A kérdésre a választ a felmérésem során megíratott fogalmazásokból kaptam, ugyanis *A születésnapi tortám emlékezései* cím alatt több tanuló is a torta szemszögéből írta le az ünnepséggé eseményeit, részletezve a torta felvágásának menetét. Érdekesebbnél érdekesebb megoldások születtek: „Nem láttam semmit a hűtőből, de hallottam valamit. Sokan ordítottak és játszottak. – Fogócskázunk! – mondta az egyik. Persze ti fogócskáztok, én meg halálra fagyok. – Nemsokára torta! – ordította a készítőm. Éljen, ez az én időm, mostmár csodálhatnak. Kivettek a hűtőből és belémszúrtak egy gyertyát. – Torta, éljen! – örültek a gyerekek. – Együnk! – mondták. Mi? Neee, engem nem kell megenni. Későn szóltam és különben sem hallották. Összerágtak és otthagytak a konyhaasztalon.” Fontosnak tartom kiemelni az ordítás szót ebből a részletből. A tanuló a gyerekek játékát és az édesanya jelzését is az „ordítás” szóval írja le. Vajon miért nem alkalmazza az „ordít” szó különféle szinonimáit a fogalmazás írása során? Kétféle lehetőség van ennek a kérdésnek a megválaszolására, az egyik a szegényes szókinccs, s ezáltal a hiányos kifejezőkészség, a másik pedig a gyerekekben uralkodó feszültség, amely csakis az ilyen erős érzelmi töltetű szavak használata kapcsán tükröződik vissza az írásban. Ezen túl egy érdekes kettősség is tapasztalható a sorok között, ugyanis egyik pillanatban még a torta vágyakozásairól olvashatunk, arról ahogyan áhítozik azután, hogy őt csodálják, míg a másik pillanatban már azt hangsúlyozza a diák, hogy belémszúrtak egy gyertyát. A tanuló itt sem törekszik a finomabb leírások alkalmazására, hanem mintegy átérezve a tortába nyilalló fájdalmat veti papírra az érzéseit.

Egy másik tanuló fogalmazásában újabb érdekességre bukkantam: „... erre aztán mindenki bejött az ebédlőbe és körém ültek. A szülinapos anyukája meggyújtotta a gyertyákat. Ezután jött a nagy pillanat, felvágtak. A gyerekeknek nagyon ízlettem. Sajnos többet nem tudok mesélni, mert megették a szemem.” Ebben az idézetben teljesen más érzelmek uralkodnak mint az előzőben. Itt érezhető a szertartásosság, hogy a születésnapi torta központi szerepe mennyire hangsúlyos, hogy minden pici részletre mennyire ügyel a szerző. Szinte rítussá női ki magát a felvágás pillanata és a torta elfogyasztásának folyamata. Azonban a végére egy csattanót tartogat a tanuló az olvasó számára, a

torta szemének eltűnését, ami mintegy kameraként rögzítette és közvetítette számunkra, kívülállóik számára az eseményeket.

A harmadik idézet a másodikkal rokon szemléletű, mégis más: „Amikor anyukája bevitt a szobába a sok gyerek közé, el nem tudtam képzelni, mi lesz itt velem. Szerencsére nem fájt, amikor felvágtak, vagy amikor rágtak. Nagyon tetszettem nekik. A maradék egy szeletemet még nem ette meg senki, így hát bírtam nézni, hogy játszanak és ez boldogsággal töltött el.” A kezdeti félelmet követően, amely leginkább a műtetre váró beteg szorongásához hasonlítható, a szöveg végén az „örülök, hogy örömet szerezhettek” szemlélet bújik meg a sorok között. Hiszen a passzív, külső megfigyelő, a maradék egy szelet által látottak töltik meg érzelmekkel a szöveget, okoznak neki boldogságot, azaz boldog perceket.

Mind az általam használt gyerekkönyvek, mind a tanulók fogalmazásainak elemzését alapul véve megállapítható, hogy a születésnap tortára minden esetben mint médiumra tekintünk, ez a megállapítás, úgy vélem, hogy nem is vitatható, hiszen az ünnepség központi eseménye a felvágás pillanata, amely elkerülhetetlen, ugyanis amennyiben valamilyen oknál fogva ez kimarad, attól a pillanattól kezdve már nem is születésnap a születésnap. Megállapításaimat alátámasztja Kiss Ottó *Iván öt* című verse is, mely szerint: „Ma pont öt éves lettem én, tortát ehettem, s ettem én, finom, bírom. Jövőre meg már hat leszek, megint ilyenkor azt eszek, kapok hatot gyertyából is, és fújhatok, akár a mérges dúvadok, a cél: a szél.” (KISS 2011: 4).

A felnőtté válás mint a beavatás/beavatódás rítusa

„Pici fiam, ne bömbölj! Nem kaphatsz a sörömből. Csak felnőttek ihassák, nincs a földön igazság. Nem a tied a kávé, hanem sajnos apádé. Két évtized kábé sacc, aztán te is kávézhatsz. Ne kattints az egérrel, ne nyúlj föl és ne érd el! Hiába, hogy épp ez hecc! Majd ha megnősz, gépezhetsz.” (VARRÓ 2011: 22).

A felnőtté válás folyamata egy igen jelentős határátlépést jelent az ember életében. Ma már szinte divattá vált a 18. születésnap széles körben történő megünneplése, hiszen az említett életkor átlépését követően már felelősségteljes felnőtté válik az ember, aki minden tettének vállalja következményeit, és lehetősége nyílik akár még a gépjárművezetési engedély megszerzésére is, azonban mindez csak sztereotípiák. Az imént felsorolt változások csak nagy általánosságban köthetőek az életkorhoz, ugyanis a sokrétűség és a személyek közötti különbségek ez esetben talán még hangsúlyosabbak, mint az élet más területén.

„A tradicionális kultúrákban a fiatalokat hosszú időn keresztül készítették fel arra, hogy ha eljön az ideje, saját útra tudjanak lépni, és új családot tudjanak alapítani.” (BOLDIZSÁR 2011: 336) A fiúkat a serdülőkor végén a hagyományoknak megfelelően, egy ünnepségen, a megfelelő rítus keretében férfivá avatták, a gyakorlatban ez a szóbeli információátadást jelentette, amelyre szüksége van egy férfinak, hogy letudja küzdeni a hétfejű sárkányt, ki tudja állna a rá szabott próbát, fel tudjon kapaszkodni az égig érő fa tetejére, ahol elnyerheti a királykisasszony kezét. Ezzel szemben a lányok esetében nem volt

ilyen egyszerű a dolgok menete. Elsősorban a lányok avatása nem csoportosan, hanem egyénileg valósult meg. „Az egyéni beavatás fontos eleme volt a hagyományozódó női vonal értékrendjének, életvezetésének, életminőségének szavak nélküli átadása–átvétele.” (BOLDIZSÁR 2011: 337). A nő életfeladatai közül a legfontosabb, hogy formát adjon a formátlannak. Ez az, ami a nőiségből ered, hogy rá mer hagyatkozni megérzéseire, vakon bízik ösztöneiben és néha pusztá jelenlétével képes megváltoztatni dolgokat.

Azzal tehát, hogy mára már kiment a divatból a felnőtté avatás rítusa, a fiataloktól vették el azt a lehetőséget, hogy a hagyományoknak megfelelő módon elsajátíthassák azt, hogy gyökereik honnan erednek, és életük merre tart, az ehhez szükséges tarisznya nem kerül vállukra, s nem kapják meg az út elején a szülői áldást. Pedig igazán nagy szükség lenne rá, ugyanis a mai kor gyermeke számára legalább akkora talány az új élet kezdete, mint a régebbi korok gyermekének volt. Az, hogy milyen módon lehet elhagyni a szülői házat, hogy álljon az ember a saját lábára, hogyan tud majd önálló személyiséggé formálódni, mind-mind olyan kérdések, amelyek megválaszolását a mai fiatalság is az idősebb nemzedéktől várja/várná el. Ugyanis ezek azok a sztereotípiák, amelyek elsajátítása biztonságot nyújt olyan tekintetben, hogy a felmerülő kérdésekben, a legváratlanabb helyzetekben majd előbukkanjanak azok a segítők, akik a mesebeli aranyhalhoz hasonlóan megmutatják majd a helyes utat, megválaszolják a kérdéseinket, vagy teljesítik három kívánságunkat. Ilyen módon lehet megismerni a megküzdés valódi jelentését, és megtapasztalni azt, hogy bizony vannak olyan esetek is, amelyekben elsőre rosszul döntöttünk, hogy hogyan tudjuk a ballépést helyrehozni, kijavítani annak érdekében, hogy az életünk egy izgalmas „vándorút” legyen ténfergés helyett.

Óratartásaim során Berg Judit *Lengemesék* című kötetének *Tavaszi a Nádtegeren* fejezetéből a *Buzogányünnep* című részt vittem el a tanulóknak. A szöveg a lengék felnőtté avatását írja le, melyet a gyerekeknek mint egy mindennapinak semmiképpen sem nevezhető születésnap buli leírását vezettem fel. A szöveg szerint a lenge ifjancok avatása a tavasz legnagyobb ünnepét jelentette, ezzel is hangsúlyozva a felnőtté válás fontosságát. „A bebarant hajú ifjancok ünnepi ruhában vonulnak végig az éljenző tömeg előtt, hogy átvegyék Sulyom királytól felnőtté válásuk jelvényeit: a buzogányt, az íjat és a nyílvevőket, valamint a kantárszárát, amivel jövendő hatásmadarukat irányíthatják.” (BERG 2013: 57-58). Az átvett jelvényeket azonban még az ünnepség keretében ki is kellett próbálniuk az ifjú lengéknek, ugyanis először buzogányukkal célba kellett dobniuk, majd az íjazás következett, és végül a rigóroptetés zárta a próbatételek sorozatát. A sikeres avatást fergetes multság követte, ahol a Nádteger kedvenc zenekara, a Bambusz banda szolgálta a talpalávalót. Harapnivalót a békaderbik számára felépített stadion körül megtalálható sátrakban lehetett vásárolni, azonban moszatos lángosért például 10 percig kellett sorban állni. Azaz a beavatás, amely egyben a születésnap és a felnőtté válás ünnepe, egyáltalán nem az ünnepség megszokott menete szerint zajlott. A szövegben lezajló események nem a megszokott sztereotípiák bevonásával, felsorakoztatásával vagy

egymás mellé állításával valósultak meg, hanem éppen ezzel szembeszegülve, úgymond sztereotípiatörést elkövetve zajlottak le.

Érdekesnek találtam, hogy a tanulók számára ez nem okozott zavart mindaddig, míg meg nem kértem őket, hogy hasonlítsuk össze a két ünnepséget, a hagyományos szülinapi bulit ezzel a rendkívüli eseménnyel. Akkor kezdték el keresni a szövegben a sztereotípiákat, amelyeket hosszas keresgélés után sem találtak meg. Mint szöveget, izgalmasnak találták, s színvonalasan válaszoltak az általam feltett kérdésekre, de akkor kissé meghökkentek, amikor azt kezdtük elemezni, hogy a maga módján ez is valamiféle születésnap. Itt is megmutatkozott az a tény, hogy a hirtelen és a nem várt helyzetekben a sztereotípiák eszköztárát hívjuk segítségül, s ha nem leljük őket, akkor érthetlenné válik számunkra a kialakult helyzet.

Világossá vált számomra a diákok reakcióit figyelve, hogy nem igazán találkoztak még posztmodern szövegekkel, meglepetésként hatottak rájuk a sztereotípiatörések, pedig mindettől eltekintve nagyon szépen fel tudtam velük dolgozni az órai anyagot. Ebből arra következtek, hogy a tanulók nyitottak az új és a más iránt, csak meg kell teremteni számukra a lehetőséget a bennük rejlő kreativitás kibontakoztatására.

A felmérés módja és az eredmények ismertetése

Kutatásom során a sztereotípiákat és a sztereotíp jelenségeket vizsgáltam a mai gyermekkönyvekben. Egyéni kutatásaim során a témával kapcsolatos szakirodalmat térképeztem fel, alkalmaztam a dolgozat elméleti részének megírásakor, valamint a mai gyermekkönyvek szövegeit és illusztrációit vettem górcső alá. Kiemelten fontos kérdésként kezeltem, hogy vajon a gyermekkönyvek illusztrátorai (s ezzel együtt csak illusztrációi) mennyire hatottak/hatnak a sztereotípiák, ugyanis ezek a rajzok az olvasóra is mély benyomást tesznek. Megállapítható, hogy a gyermekkönyv-illusztrációk hemzsegek a sztereotípiáktól, ezért gyakorolnak igen intenzív hatást magára az olvasóra, az olvasó képzeletvilágára is. A másik vizsgálandó területem szintén az illusztrációkhoz kapcsolható, ugyanis Darvasi László *A 3 emeletes mesekönyv* című szövegeiben igen sok esetben használja az író az illusztrációt, nemcsak a szöveg kiegészítéseként, hanem a szöveg részeként is. Hogyan alkalmazhatná ezt a frappáns megoldást a szerző, ha az olvasók többségében az adott rajz/kép/illusztráció nem hasonló gondolatokat ébresztene, nem hasonló értelmet tükrözne?! Vajon ez esetben a szöveg képezi a képet, vagy a kép a szöveget?! Mindkét kérdésre igen a válasz, magyarázata pedig a kialakult sztereotípiák alkalmazása/alkalmazhatósága lenne.

Emellett munkám gyakorlati részét a tanulókkal történő fogalmazásíratás jelentette. Három óravázlat elkészítését követően látogattam el Vajdaság három általános iskolájába: az adai Cseh Károly, az óbecsei Samu Mihály és a péterrévei Samu Mihály Általános Iskolába. A harmadikos és negyedikes tanulóknak tartottam meg az órákat, azaz közel 250 kisdíák bevonásával végeztem el a kutatást. Mindhárom óra a születésnap témája köré volt építve, s arra voltam kíváncsi, hogy a tanulók mennyire ragaszkodnak a már számukra is jól ismert sztereotípiákhoz az őket érintő témában.

Az első óra megtartása során *A nyuszi születésnapja* címre írták meg a diákok a fogalmazásaikat. Ez esetben a húsvét és a születésnap jellegzetességeinek vizsgálatára nyílt lehetőségem a leíró fogalmazások nyomán. Egyes tanulók azonos jelenségként kezelték a nyuszi születésnapját és a húsvétot, ezekben a húsvét sztereotípiái benne szerepelnek: „a kis nyuszi pedig hímezte a tojásokat”, „a nyuszi a fészekben tartotta a születésnapját”, „ez a szülinap húsvétkor történt”, „felvágták a répatortát”, „lesz a születésnapján répatorta és tojáskereső verseny”, „elkezdte írni a répa meghívókat”, „a meghívója tojás alakú, a tortája pedig nyúl forma” stb. Érdekesnek találtam továbbá, hogy vannak fogalmazások, amelyekben a nyuszinak emberbarátai vannak, és vannak olyanok, amelyekben kizárólag állatokkal barátkozik, például: Katicával, a katicabogárral; Pitypanggal, a nyuszival; Ugri-bugrival, a tücsökkel és Imivel, az imádkozósáskával. A sztereotípiák sok esetben előbukkantak a nyuszi elnevezése során is, ugyanis többen ragaszkodva a már megszokottakhoz Tapsinak, Tapsifülesnek, Ugrinak, Nyuszkónak, Muszkónak neveztek el a történet főhősét, míg mások Dönciként, Pinkiként, Pöttyöként, Csipkéként hívták az ő nyuszijukat.

A második óra megtartásának alkalmával a tanulók *A születésnapj tortám emlékezései* cím alatt saját születésnapjuk megünnepléséről írtak. Ezek a fogalmazások cselekményen alapultak, s nagyon érdekes megoldások születtek. A legtöbben a születésnap megünneplésének szokásos menetét írták le, azonban néhányan a torta helyébe képzeltek magukat és úgymond egy külső megfigyelő szemszögéből írtak a buliról. Ezekben a fogalmazásokban elemezhetővé vált a család mint intézmény és a családban uralkodó hierarchia kérdése is. Mindattól eltekintve, hogy mindenhol a család megváltozott fogalmáról beszélnek, a tanulók írásaiból nem ez tükröződik, ugyanis a legtöbben arról is írnak, hogy anyukájuk hozza be a tortát, apukájuk segít a lufik felfújásában és a lakás kidíszítésében, azaz hangsúlyos szerepet kap az írásokban maga a család intézménye.

A harmadik óra során a tanulóknak születésnapj meghívót kellett készíteniük, azonban nem szokványos módon, hanem a *Meghívó a barátod születésnapjára* cím alatt. Két szakaszból állt a feladat megvalósítása, az első részben meg kellett fogalmazni a meghívó szövegét, míg a második szakaszban meg kellett tervezni a születésnapj meghívó arculatát olyképpen, hogy az a barát stílusát és személyiségét tükrözze. Kezdetben zavaró volt a tanulók számára, hogy más nevében kell elkészíteni magát a meghívót, azonban rövid magyarázat után érthetővé vált számukra a feladat. Az elkészített meghívók sok érdekességet rejtettek magukban: elsősorban többen, eltekintve az órai utasítástól, a nyomtatott meghívók mintájára írták meg a meghívó szövegét (címezett, helyszín, időpont, ünnepelt) egy szépen megfogalmazott mondat helyett. Ez esetben határozottan eltérő megoldásokat alkalmaztak a fiúk és a lányok, az eltérések az arculatban, a színvilágban és a stílusban mutatkoztak meg leginkább. Az arculat megtervezése és elkészítése során megjelentek a születésnap sztereotípiái, amelyek a torta, a sapkák, a lufik és az ajándékok visszatérő motívumként történő felsorakoztatásában voltak fellelhetőek. Azonban érdekesnek találtam még, hogy a szülinap sztereotípiái mellett előfordultak a napos égbolt, a virágok, a tavaszi rét és a természet jellegzetességei egyaránt.

Felhasznált irodalom

Kiadások:

1. BERG Judit 2013. *Lengemesék – Tavasz a Nádtegeren*. Nők Lapja Műhely, Budapest.
2. DARVASI László 2013. *A Háromemeletes Mesekönyv*. Magvető Kiadó, Budapest.
3. KISS Ottó 2011. *Régi kincsek*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
4. KISS Ottó 2013. *Szusi apó erdőt jár*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
5. LACKFI János 2012. *Milyenek a magyarok?*. Helikon Kiadó, Budapest.
6. LACKFI János 2013. *Milyenek MÉG a magyarok?*. Helikon Kiadó, Budapest.
7. TARI István 2000. *Darazsakkal barátkozom!* Forum Könyvkiadó, Újvidék.
8. VARRÓ Dániel 2011. *Akinek a foga kijött*. Manó Könyvek Kiadó Kft., Budapest.
9. VARRÓ Dániel 2011. *Akinek a lába hatos*. Manó Könyvek Kiadó Kft., Budapest.

Irodalom:

1. Allport, G. W. 1999. *Az előítélet*. Osiris Kiadó, Budapest.
2. BAJI-GÁL Ferencné 2006. *Drámapedagógia alkalmazása*. Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen.
3. BAKÓ Boglárka, PAPP Richárd, SZARKA László (szerk.) 2006. *Mindennapi előítéletek – Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Balassi Kiadó, Budapest.
4. BOLDIZSÁR Ildikó 2011. *Meseterápia*. Magvető Kiadó, Budapest.
5. BOLDIZSÁR Ildikó 2013. *Mesekalauz úton lévőknek – Életfordulók meséi*. Magvető Kiadó, Budapest.
6. BÓKAY Antal 2006. *Bevezetés az irodalomtudományba*. Osiris Kiadó, Budapest.
7. BÓKAY Antal, VILCSEK Béla, SZAMOSI Gertrúd, SÁRI László 2002. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Osiris Kiadó, Budapest.
8. FRIED István 2012. *Bevezetés az összehasonlító irodalomtudományba*. Lucidus Kiadó, Budapest.
9. HÓZSA Éva 2011. *A hiány sztereotípiái a huszadik század kilencvenes éveinek vajdasági magyar irodalmában és a szabadkai Kosztolányi-kultuszban*. *Létünk*, 2011, 4. sz., 103–114.
10. HÓZSA Éva 2013. *Mesterségem: irodalomtanár*. Életjel Kiadó, Szabadka.
11. KÁDÁR Annamária 2012. *Mesepszichológia*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.
12. KERÉKGYÁRTÓ Imre 1961. *A fogalmazás tanítása*. Tankönyvkiadó Vállalt, Szeged.
13. Mahzarin, BANAJI 2003. *Rejtőzködő attitűdök és sztereotípiák*. Osiris Kiadó, Budapest.
14. MAGASSY László 1978. *A szóbeli kifejezőképesség fejlesztése az általános iskolában*. Tankönyvkiadó, Budapest.
15. STANKOVIĆ, Đorđe 2004. *Istorijski stereotipi i naučno znanje*. Izdavačka kuća PIJATΩ, Beograd.
16. TAPODI Zsuzsanna Mónika 2011. *Imagológia – Egy ősi gyakorlat megújuló megközelítésben*. *Létünk*, 2011, 4. sz., 42-46.

Internetes források:

1. Fried István: Imagológia – komparatiztika. Irodalmi szemle online.
<http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2010/2010-aprilis/688>
2014.04.14.
2. Magyar Elektronikus Könyvtár: A magyar komparatiztika elmélete.
<http://mek.oszk.hu/02200/02227/html/01/119.html>
2014.05.20.
3. Szőke Júlia: Sztereotípiák görbe tükre. Kautz Konferencia Kötet 2012.
<http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2012/kreativ/szoke.pdf>
2014.05.20.
4. Fülöp Zsófia: Darvasi László A 3 emeletes mesekönyv. Magyar Narancs 2013/48.
<http://magyarnarancs.hu/konyv/darvasi-laszlo-a-3-emeletes-mesekonyv-87636>
2014.05.20.
5. Lovász Andrea: Gyermek – irodalom. Forrás Szépirodalmi, Szociográfiai, Művészeti Folyóirat 2000/12.
<http://www.forrasfolyoirat.hu/0012/lovasz.html>
2014.05.22.
6. Boldizsár Ildikó: A gyermekirodalom nagykorúsodása. Beszélő Online 2003/6.
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-gyermekirodalom-nagykorusodasa>
2014.05.30.
7. Makkai Kinga: Gondolatok az olvasóvá nevelésről, a gyermekirodalom oktatásáról.
<http://konyvmutatvanyosoknevelde.wordpress.com/2011/07/29/116/>
2014.05.30.
8. Tóth Beatrix: Fogalmazástanítás – miért és hogyan másképpen? Anyanyelv-pedagógia 2008/1.
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=15>
2014. 05.30.